
Zapisi

1.02
Prejeto: 22. 1. 2015

UDK: 77:929Šelhaus J.

Dejan Vončina*

Fotografinja Julijana Šelhaus (1892-1975)

IZVLEČEK

Julijana Šelhaus se je uveljavila predvsem kot uspešna ateljejska in ilegalna fotografinja. Bila je tudi mojstrica črno-bele in barvne retuše. Le malokatera fotografinja se je ob skrbi za družino z vztrajnostjo in podjetnostjo uspela uveljaviti kot samostojna fotografinja z lastnim foto ateljejem, tako kot se je Julijana Šelhaus v Škofji Loki. S fotografijo sta se ukvarjala tudi mož Janko in mlajši sin Edi. Odlikovala sta jo domoljubje in pogum, saj ji je med drugo svetovno vojno po naročilu OF ne glede na posledice uspelo na skrivaj iz negativov nemških vojakov, policistov in celo gestapovcev izdelati duplikate, ki so razkrivali okrutno delovanje nemške okupacijske vojske na Gorenjskem. Na ta način je uspela za novejšo slovensko zgodovino ohraniti zelo dragoceno slikovno gradivo o krutih represalijah nemškega okupatorja.

Ključne besede: Slovenija, fotografi, fotografija, reportažna fotografija, portretna fotografija, zgodovinski vir

ABSTRACT

PHOTOGRAPHER JULIJANA ŠELHAUS (1892-1975)

Julijana Šelhaus was recognised especially as a successful studio and underground photographer. She also excelled in blackandwhite and colour retouching. Few female photographers attained success with persistence and enterprise while taking care of their family as well, but in Škofja Loka Julijana Šelhaus managed to do precisely that: assert herself as an independent photographer with her own studio. Her husband Janko and younger son Edi were also involved in photography. She was a very patriotic and brave woman who collaborated with the Liberation Front regardless of the consequences. She produced duplicates from the negatives of German soldiers, policemen and even Gestapo, revealing the cruelties of the German occupation army in the Gorenjska region. Hence she succeeded in preserving the photographic material about the brutal reprisals of the German occupiers, which is extremely important for the contemporary Slovenian history.

Keywords: Slovenia, World War II, Gorenjska, photography, photojournalist

* dipl. profesor sociologije, muzejski svetovalec, Zavod Krasen Kras, Gorjansko 32, SI-6223 Komen

Članek predstavlja fotografsko dejavnost fotografinje Julijane Šelhaus. Bila je med redkimi ženskimi fotografinjami, v dejavnosti ali poklicu, v katerem so do druge polovice 20. stoletja v našem prostoru delovali moški. Ti so bili v glavnem nosilci fotografske obrti. Le malokatera fotografinja se je ob skrbi za družino z vztrajnostjo in podjetnostjo uspela uveljaviti kot samostojna fotografinja z lastnim foto ateljejem, tako kot se je Julijana Šelhaus v Škofji Loki. Razen starejšega sina Janka sta se s fotografijo ukvarjala tudi mož Janko Šelhaus in mlajši sin Edi. Julijana je bila skromna in v ozadju, zato o njenem delovanju ni veliko gradiva. Še sreča, da je bil njen sin Edi poleg fotoreporterskega dela tudi pisec številnih zgodb, zato nam je uspelo na podlagi njegovih spominov in družinske fotografske zapuščine, za katero zgledno skrbi kustosinja Jožica Šparovec iz Muzeja novejše zgodovine Slovenije, ter izjav in drugih pisnih virov, rekonstruirati življenjsko in profesionalno pot fotografinje Julijane Šelhaus. Kot mati in fotografinja je bila zelo povezana s svojim sinom Edijem Šelhausom, znanim slovenskim fotoreporterjem, ki jo je cenil kot odlično portretistko, saj je po njegovih besedah presegla svojega učitelja in moža Janka Šelhaus.¹ Vsekakor si ta fotografinja zasluži predstavitev.

Življenje in delo

Poklicna fotografinja in aktivistka OF Julijana Rupnik, poročena Šelhaus, se je rodila 1892 kot osmi otrok v številni družini v Podkrajju. Vseh otrok je bilo v družini dvanajst. Oče Anton Rupnik je kuhal oglje v gozdovih pod Javornikom in sinovi so mu pri tem pomagali, vendar je bilo kruha za vse premalo, zato so dekleta morala oditi služiti.

Po izjavi Sandija Jesenovca je Julijana Rupnik imela srečo, da se je 15- ali 16-letna uspela zaposliti pri nekem fotografu v Trstu. Bila je marljiva, zato je lahko večkrat pomagala pri fotografskem delu. Takrat so slikali še na mokre plošče, kopirali pa so kar pri dnevni svetlobi.²

Leta 1916, ko se je vozila z vlakom na delo v Trst, je na železniški postaji v Ajdovščini spoznala uradnika Janka Šelhaus in se z njim leta 1918 poročila. V zakonu sta se jima rodila dva sinova; leta 1918 sin Janko in leto kasneje, 1919, še sin Edi.

Ko sta po prvi svetovni vojni Julijanina starša umrla, so bratje in sestre družinsko imetje prodali in se razšli. Nekaj jih je odšlo v Trst, med njimi tudi Julijana Šelhaus

¹ Fotograf Janko Šelhaus (1884-1956) se je fotografske obrti izučil v Hamburgu v Nemčiji. Z ženo Julijano sta se že v Trstu ukvarjala s fotografsko dejavnostjo. Janko se je uveljavil tudi kot potujoči fotograf po Istri in Primorju. Družina se je zaradi fašističnega nasilja 1929 preselila v Jugoslavijo. Najprej je Janko odprl Foto atelje Jadran v Zagrebu in nato nekaj mesecev kasneje podružnico v Škofji Loki, ki jo je vodila žena Julijana Šelhaus. Šele ko je leta 1935 v Ljubljani opravila fotografski mojstrski izpit, je lahko foto atelje prepisala nase. Čeprav se je njuna skupna življenjska pot sporazumno končala, sta še vedno poslovno sodelovala. Umrl je 1956 v Zagrebu. - France Štukl: Prispevek k zgodovini fotografov v Škofji Loki. V: Loški razgledi, letnik 38, str. 123.

² Pisna izjava Sandija Jesenovca, Ljubljana, oktober 2012.

Družina Šelhaus v Trstu leta 1923. Z leve: mama Julijana, sinova Edi in Janko ter oče Janko. Fototeka MNZS

z družino, drugi pa v takratno Kraljevino Jugoslavijo v Poljansko dolino in Škofjo Loko.³

Zaradi porajajočega se fašizma v Italiji je oče Janko leta 1923 pustil državno službo na železnici. Da bi lahko preživel družino, se je lotil fotografiranja. Tudi ženo Julijano je izpopolnil v fotografski dejavnosti. Bila je zelo nadarjena. Njena posebnost so bile velike barvne povečave, ki jih natančno kolorirala in retuširala kar s čopičem.

V hiši sredi Trsta, kjer ni bilo elektrike, si je opremil temnico⁴ in si pri oblasteh

³ Prav tam.

⁴ V improvizirani temnici je oče s pomočjo petrolejke izdeloval fotografije iz plošč; včasih tudi do 100 fotografij kakšne poroke. Pri delu je bil izredno natančen. Večkrat je prišel z leseno kaseto iz temnice in štel, da je bil foto papir enakomerno osvetljen, ne glede na različno svetlobo v stanovanju. Mama mu je pri tem pomagala, tako da je hkrati razvila tudi do dvajset fotografij. Izdelane fotografije, ki so se navadno odcejale na robu treh lesenih veder, nato sem kot štiri-do petletni deček moral natančno

Julijana Šelhaus s sinom Edijem okrog leta 1921. Fototeka MNZS

priskrbel dovolilnico, da se je pridružil potujočim fotografom. Za delo je uporabljal star fotografski aparat 10 x 15 cm z raztegljivim mehkom na steklene plošče, ki ga je prinesel z nekajletnega popotovanja po svetu pred prvo svetovno vojno.

»Vsako nedeljo si je opasal velik nahrbtnik, v katerega je spravil vse fotografske potrebščine: aparat, zložljivo stojalo, blago za ozadje in vzorce za reklamo. Obiskoval je kraje, kjer se je dogajalo kaj pomembnega, npr. obhajilo, birma, ples, pa tudi nastop pevskega ali dramskega društva. Poznali so ga v vseh krajih od Istre do Primorske, zato mu ni nikoli zmanjkalo dela.

Največ dela so fotografi imeli ob birmah. Birme so bile na štiri ali pet let, in takrat se je v kraju zbralo tudi po deset in več fotografov, a za vse je bilo dovolj dela in zaslužka. V tistih časih je bila v modi t. i. »šnefotografija«, prednica polaroida.«⁵

polagati eno poleg druge na časopisni papir na tleh sobe. - Dejan Vončina: Fotoreporter Edi Šelhaus od Trsta do Trsta (Intervju). V: Fotografija, št. 11, Ljubljana, 2000, str. 4.

⁵ Edi Šelhaus: Fotoreporter. Ljubljana 1982 (dalje Šelhaus, Fotoreporter), str. 8-11.

Mojstrsko spričevalo Julijane Šelhaus, 23. 9. 1937. Fototeka MNZS

V dramatičnih razmerah Mussolinijevega prihoda na oblast v letih 1923-1929 sta Julijana in Janko Šelhaus kljub naraščajočemu fašizmu fotografirala večino slovenskih kulturnih prireditev na Tržaškem (godbe, pevske zборе itd.).⁶

Divjanje fašistov proti vsemu, kar je bilo slovenskega v Trstu in okolici, je postajalo vedno hujše. Prepovedana so bila slovenska društva, ukinjeni časopisi, preiskave na domovih Slovencev so bile vedno bolj pogoste, zato so se Šelhausovi odločili, da leta 1929 odidejo v Jugoslavijo.

Julijana se je odločila, da bo šla k sorodnikom⁷ v Škofjo Loko, medtem ko je Janko odprl Foto atelje Jadran v Zagrebu, le nekaj mesecev kasneje pa tudi v Škofji Loki (1929) podružnico, ki jo je vodila Julijana Šelhaus. Za Edija sta se odločila, da

⁶ Dejan Vončina: Edi Šelhaus Stotinka za zgodovino. V: TV-15, 24. maj 1990, str. 10 (dalje Vončina, Edi Šelhaus).

⁷ K sestri Jožefi Rupnik (por. Oblak), njen mož je bil zaposlen na železnici. Izjava Jožice Šparovec, MNZS, Ljubljana, september 2012.

bo nadaljeval družinsko fotografsko tradicijo, zato je postal vajenec pri mami v Škofji Loki.⁸

Kljub temu da sta se Julijana in Janko Šelhaus sporazumno razšla, sta še vedno poslovno sodelovala npr. pri fotografiranju Evharističnega kongresa v Ljubljani 1932 ali pa zadnje uprizoritve Škofjeloškega pasijona leta 1936 na šolskem dvorišču v Škofji Loki. Ne glede na to, da so vsi trije Šelhausovi dejavno fotografirali zelo odmevni prireditvi, je kot avtor fotografij omenjen le Janko Šelhaus, na katerega je bila vpisana tudi fotografska obrt v Škofji Loki.

Mama je bila zelo podjetna, zato je bil njen foto atelje eden izmed najlepših lese-nih foto ateljejev v predmestju Škofje Loke. Atelje je žal v tridesetih letih 20. stoletja zgorel.⁹

Po izjavi sina Edija Šelhausja je bila mama Julijana zadolžena tudi za fotografiranje telovadnega društva Orli, medtem ko je Sokole slikal someščan fotograf Avgust Blaznik.¹⁰

Razmere so se spremenile šele 1938, ko je Julijana Šelhaus postala samostojna fotografinja. Takrat so vpisali prenos obrti na novo hišo, Novo predmestje 22, danes Kidričeva cesta 4. Leto prej 1937 pa je v Ljubljani opravila mojstrski izpit iz fotografske obrti.¹¹

Kot zanimivost velja omeniti, da so pred narejeno kuliso »Triglava« fotografirali prenekaterega vojaka starojugoslovanskega prvega gorskega polka, ki je bil v Škofji Loki.¹²

Edi je v knjigi *Fotoreporter* o tem obdobju zapisal: »To je bila zlata doba za fotografe. Ljudje so se fotografirali ob vsaki priložnosti, da bi se videli bodisi sami ali v krogu svojih prijateljev in znancev, a tudi potreba po raznih dokumentih s fotografijo je bila vedno večja. Dan, ko se je največ fotografiralo, pa je bila nedelja. Dekleta in fantje iz oddaljenih vasi in kmetij so bili prvi naši nedeljski gostje. K fotografiranju je spadalo tudi friziranje. Mama je imela ves dan v rokah železne kleščice, s katerimi je lahko dekletu na hitro naredila dva tri kodrčke. Pri tem se ni zgodilo samo enkrat, da so v razbeljenih kleščah ostali tudi naročnikovi lasje.«¹³

Poleg fotografiranja v ateljeju je bilo treba veliko fotografirati tudi na terenu: poroke, razne cerkvene, družinske slovesnosti, obhajila, birme in razne društvene dogodke.

⁸ Drugi del vajeniške dobe, je Edi opravil pri očetu v Zagrebu. V Foto ateljeju Jadran je oče imel zaposlene odlične laborante in retušerje, tako da se je Edi tudi pri njemu veliko naučil. Šelhaus, *Fotoreporter*.

⁹ Vončina, Edi Šelhaus.

¹⁰ Ustni vir: Jožica Šparovec, MNZS, Ljubljana, november 2012. Fotograf Avgust Blaznik (1883-1950) se je fotografske obrti izučil pri imenitnem umetniškem fotografu Gustavu Bertholdu v Ljubljani. Berthold je bil sin puštalske graščakinje in je na začetku 20. stoletja občasno bival in zahajal v Loko. Tu se je družil z loško inteligenco in umetniki, Jakopičem in Groharjem. V to družino je spadal tudi Avgust Blaznik. Blaznik je pričel s samostojno obrtjo leta 1905. - France Štukl: Prispevek k zgodovini fotografov v Škofji Loki. V: Loški razgledi, letnik 38, 1991.

¹¹ Prav tam, str. 123

¹² Vončina, Edi Šelhaus.

¹³ Šelhaus, *Fotoreporter*.

V tistih časih so se uporabljali še okorni fotoaparati na meh in steklene plošče, pa tudi magnezij je bilo treba imeti s seboj, če bi bilo treba fotografirati v temi. Pri zamenjavi steklenih plošč si moral biti zelo pozoren, da ne bi že osvetljene plošče uporabil še enkrat.

Zato je bil prihod Leice na fotografski trg pravo olajšanje. Ta maloslikovni in izredno priročni fotoaparati so bili izredno zanimivi tudi za poklicno fotografkinjo Julijano Šelhaus, ki ga je kot poslovna in podjetna ženska takoj kupila. Znano je bilo, da so ga že koristno uporabljali ljubljanski fotografi pri fotografiranju sprehajalcev v Tivoliju. Zakaj ne bi Leice uporabljala tudi v Škofji Loki?

V zvezi z uporabo maloslikovnega fotoaparata je Edi Šelhaus¹⁴ zapisal: »Nekega jutra so pritekli k nam sosede. Razbijali so po vratih in kričali, da se iz naše lesene delavnice kadi. In res, preden sva z mamom došla, kaj naj bi sploh bilo, je bila že vsa delavnica v plamenih. Mama je hitro začela iz hiše nositi vse, kar se je dalo, jaz pa

Obisk kralja Aleksandra Karađorđevića I v Ljubljani. Fototeka MNZS

¹⁴ Legendarni slovenski fotoreporter Edi Šelhaus (1919 - 2011) se je rodil 15. avgusta 1919 v Podkrajju pri Vipavi. Med drugo svetovno vojno je bil med vidnejšimi partizanskimi fotoreporterji. Po vojni je bil filmski snemalec in fotoreporter v nemirnem Trstu, kjer je do leta 1948 kot filmski snemalec za slovenski Filmski obzornik in jugoslovanske Filmske novice v izjemnih okoliščinah posnel odločilne povojne dogodke na Tržaškem. Junija 1955 se je vrnil v Jugoslavijo, k mami v Škofjo Loko. Sprva ji je pomagal pri delu v ateljeju, foto reporterska žilica pa mu ni dala miru, zato se je leta 1958 zaposlil pri Slovenskem poročevalcu, kasneje Delu in Tovarišu. Poleg matične hiše (Delo in Tovariš) je objavljaval svoje prispevke v različnih revijah in časnikih, predvsem Ljubljanskem in Nedeljskem dnevniku, v Sloveniji in Jugoslaviji. V obdobju od leta 1958 do 1973, ko se je upokojil, je bil »leteči fotoreporter«, vse dni na lovu za aktualnimi dogodki v Sloveniji, bivši Jugoslaviji in tudi tujini. Jožica Šparovec: Münchenski olimpijski utrinki 1972 : iz fotografske zbirke Edija Šelhaus, Ljubljana, 2012, str. 26-27.

Portret vojaka iz prvega planinskega polka v Škofji Loki okrog 1930. Fototeka MNZ

sem pograbil Leico. Nameril sem jo proti ognju, da bi »nepozabni trenutek« posnel. Mati je to opazila in se zgrozila: »Kaj, mar ni zadosti, da se je zgodila nesreča, zdaj se je še tebi zmešalo!« Nisem napravil prvega reportažnega posnetka, kajti tudi vsi, ki so bili poleg in so pomagali, so bili enakega mnenja kot mama.«¹⁵

»Julijana Šelhaus je bila prava mojstrica fotografske obrti. Stalno je imela zaposlena dva pomočnika, eden je bil zadolžen za retuširanje, drugi pa za fotografiranje na terenu. Sama pa je izdelovala fotografije iz posnetih filmov - to delo ji je šlo še posebej dobro od rok. Ko sem se junija 1941 pričel učiti za fotografa, je bil pomočnik Rudi Vavpotič.¹⁶ Najprej sem začel razvijati filme in slike, piše Sandi Jesenovec, in se nato

¹⁵ Šelhaus, Fotoreporter, str. 16.

¹⁶ Rudi Vavpotič je delal kot pomočnik pri Julijani Šelhaus 1939-1942, ko je odšel za leto dni k fotografu Tolingerju v Celovec, kjer je dobil poziv za nemško vojsko, zato je 23. avgusta 1943 odšel v partizane v Kamniški bataljon. Konec februarja 1945 se je pridružil Foto sekciji Glavnega Štaba Slovenije. Po vojni pa je postal znani filmski snemalec. Franc Fabec, Dejan Vončina: Slovenska odporniška fotografija 1941-1945. Ljubljana 2005 (dalje Fabec, Vončina, Slovenska odporniška fotografija), str. 219.

seznanil še z retušo negativov in pozitivov. Ko je mojstrica ugotovila, da omenjene postopke zadovoljivo obvladam, me je napotila na fotografiranje ljudi.«¹⁷ Nadaljuje: »Julijana Šelhaus je bila delovna in zelo sposobna retušerka, plošče za legitimacije je vedno še dodatno retuširala, ko je pomočnik Rudi Vavpotič 1942 odšel v Celovec, je prevzela praktično vso retušo. Pri njej sem pridobil solidne osnove iz retuširanja, ki sem jih koristno uporabil za ponarejene izkaznice ilegalcev in v partizanih, ko sem npr. aprila 1945 slikal manjšo skupino oficirjev, ki naj bi odšli v Trst s ponarejenimi osebnimi dokumenti.«¹⁸

Vojni čas

Po nemški okupaciji Škofje Loke aprila 1941 je Julijana Šelhaus kot zavedna Slovenka in antifašistka začela skrivaj sodelovati z OF. V njenem ateljeju v Škofji Loki so za odporniško gibanje že v začetku nemške okupacije skrivaj izdelovali kopije

Na levi je domnevno ujeti partizan iz Poljanske doline konec decembra 1941 pred šolskim poslopjem v Škofji Loki, kjer je bila nastanjena policijska enota. Desno je eden od škofjeloških gestapovcev. Reprodukcija iz nemških filmov, ki so jih v fotoatelje Julijane Šelhaus v Škofji Loki prinesli razvijat nemški vojaki - policisti iz Luksemburga 1941/1942. Zbirka Sandija Jesenovca, Fototeka MNZS.

¹⁷ Pisna izjava Sandija Jesenovca, Ljubljana, oktober 2012.

¹⁸ Izjava Sandija Jesenovca avtorju po telefonu, november 2012.

fotografij¹⁹ nemških vojakov, policistov in celo gestapovcev. V ateljeju so izdelovali tudi fotografije za ponarejene izkaznice ilegalcev. Prav po zaslugi fotografinje Julijane Šelhaus so se ohranile dragocene fotografije o okrutnosti nemških okupatorjev. Vse tako pridobljene fotografije je Jana (njeno ilegalno ime) še med vojno izročila prvoborcema Petru in Niku Kavčiču iz Škofje Loke. Ohranjene fotografije kažejo na nacistično divjanje v Dražgošah v začetku januarja 1942, obešanje in streljanje talcev in partizanov, akcije prvorcev v Selški in Poljanski dolini, med fotografijami pa so tudi porušeni mostovi in zažgani avtomobili. Zaradi uspešnih partizanskih akcij in tudi zaradi močnih propagandnih kopij fotografij petinštirideset padlih nemških policistov, ki so izgubili življenje v Rovtah v Selški dolini 12. decembra 1941 v boju z borci Cankarjevega bataljona, so na predlog novega vodje nemške civilne uprave Fridericha Rainerja odložili predvideno formalno pravno priključitev zasedenih slovenskih pokrajin k nemškemu rajhu, ki naj bi se zgodila 1. januarja 1942 in do katere potem sploh ni prišlo.²⁰

Sin Edi je spomladi leta 1943 dobil poziv v nemško vojsko. Toda odločil se je kot večina vpoklicanih fantov iz Reteč, Sv. Duha in okolice Škofje Loke za partizane. Starejši sin Janko je bil že nekaj časa v nemški vojski na vzhodni fronti, njen mož pa v Zagrebu. Materi Julijani ni bilo lahko pri srcu, ko je videla, kako razkropljena in razdvojena je družina. Čeprav je kot aktivistka OF podpirala sinovo odločitev za partizane,²¹ je bila zaradi njegovega šibkega zdravja zelo zaskrbljena, kako bo prestajal naporno življenje v partizanih.

Sicer pa je imela Julijana kljub vojnemu času veliko dela v ateljeju, saj je bila v bližini tudi vojašnica z nemškimi rekruti. Fotografirali so se in prinašali v delavnico razvijat posnete filme. Hkrati pa so razvijali tudi filme, ki so jih po svoji zvezah in kurirjih pošiljali partizani. Zato je bila Julijana zelo previdna, ko je razvijala filme za osvobodilno gibanje. Fotografije nemških vojakov in partizanov so se spirale v vodi ločeno iz povsem praktičnega in konspirativnega razloga. Slike partizanov so bile vedno skrbno prikriti, da ne bi prišlo do tragičnega dogodka in bi se znašle med fotografijami nemških vojakov.

Tragičen dogodek se je zgodil po nesrečnem naključju oktobra 1943, ko so se na vrtu za hišo igrali sosedovi otroci in med kopanjem izkopali fotografije maršala Tita, ki jih je za osvobodilno gibanje izdelala Julijana in jih zakopala na vrtu, da ne bi prišle v neprave roke. Prav isti dan so nemški vojaki v sadovnjaku napeljevali poljski telefon

¹⁹ Kopije iz negativov nemških vojakov sta poleg Julijane in Edija dejavno pomagala izdelovati Sandi Jesenovc in Rihard Mlekuž-Riko, ki sta od 1943 delovala kot partizanska fotografa. Sandi Jesenovc v okviru Geodetske sekcije pri GŠS; Rihard Mlekuž pa v okviru 4. operativne cone na Štajerskem. Fabec, Vončina, Slovenska odporniška fotografija, str. 24.

²⁰ Prav tam.

²¹ Edi je s seboj v partizane vzel tudi fotoaparatus, s katerim je v bližini Križne gore posnel prve fotografije partizanskega življenja. Zaradi nenehnih bojov in premikov jih je zakopal nekje na Križni gori in jih kasneje ni našel, tako da se posnetki žal niso ohranili. Kmalu je bilo zaradi konspirativnosti prepovedano fotografirati. Kljub temu je posnel nekaj posnetkov, ki jih je po zvezah poslal razvijat svoji mami. Okoliščine so se zaradi številnih hajk tako zaostrole, da je skrivaj poslal domov še fotoaparatus. Fabec, Vončina, Slovenska odporniška fotografija, str. 217.

in opazili otroke s fotografijami Tita, ki so jih zaplenili in Julijano kot sodelavko partizanov aretirali ter jo odgnali na gestapovsko poveljstvo. Po nekajmesečni preiskavi so jo poslali v zloglasno Begunje na Gorenjskem in nato na prisilno delo v nemško taborišče. Tik pred koncem vojne 1945 je med zavezniškim bombardiranjem pobegnila in se do konca vojne skrivala pri sestri Jožefi Oblak v Škofji Loki.

Povojni čas

Kmalu po osvoboditvi Škofje Loke maja 1945 se je Julijana srečala in objela s svojim sinom Edijem pred domačo hišo.²² Dolgo se ni vedelo, kako je z njenim starejšim sinom Jankom, ki je bil v nemški vojski. Po dveh letih, ki jih je preživel v ruskem ujetništvu, se je vrnil domov tudi on. A ni ostal dolgo v Jugoslaviji, odšel je v Nemčijo, medtem ko je oče Janko Šelhaus vojno preživel v Zagrebu in tam leta 1956 umrl.

Po osvoboditvi je mojstrica fotografije Julijana Šelhaus v svoji hiši ponovno odprla fotoatelje in nadaljevala s fotografsko dejavnostjo. Kljub pomanjkanju potrošnih dobrin so se ljudje radi fotografirali za spomin, ob menjavi osebnih dokumentov, družinskih, družbenih in cerkvenih praznikov, pa tudi ob vsakdanjih dogodkih. Dela je bilo veliko, zato bi ji še kako prav prišla pomoč sina Edija, ki je bil v tistem času filmski snemalec in fotoreporter v nemirnem Trstu, kjer je do leta 1948 kot filmski snemalec za slovenski Filmski obzornik in jugoslovanske Filmske novosti v izjemnih okoliščinah posnel odločilne povojne dogodke na Tržaškem. Junija 1955 se je vrnil v Jugoslavijo, k mami v Škofjo Loko. O svoji vrnitvi je Edi povedal: »Po burnem življenju v Trstu sem se najprej znašel v mirni Škofji Loki. Moja priletna in zgarana mama je žarela od veselja, ko sem prispel. Mislija je, da me je naposled le srečala pamet, da se bom umiril, ostal doma in prevzel fotografsko delavnico. Sprva je kazalo, da bo tako, a kmalu sem jo razočaral. Ljudje, ki so slišali, da sem se v Trstu naučil zadnje fotografske umetnosti, so radi prihajali v delavnico in jaz sem jim resnično skušal ustreči. A ko je bilo treba tiste »Nasmejte se, prosim« ali »Lepo se držite, prosim«, »Ne se premikati, prosim,« in otrokom» »Glejte, ptiček...«, se mi je začelo upirati. Fotoreporterska žilica mi ni dala miru, zato sem se leta 1958 zaposlil pri Slovenskem poročevalcu in kasneje Delu in Tovarišu. »Prav nič te ni izučilo v Trstu«, mi je očitala mama. Mamo sem vsaj nekoliko potolažil s tem, da sem ji obljubil, da bom še naprej stanoval v Škofji Loki in ji kolikor bom mogel, pomagal pri delu.«²³

Julijana Šelhaus je fotoatelje v Škofji Loki vodila do leta 1962, ko se je upokojila in se preselila v Ljubljano v Stožice, kjer je bivala do svoje smrti leta 1975. Pokopana je na ljubljanskih Žalah.

Hiša Šelhausovih je še vedno v Kidričevi 4 v Škofji Loki in deluje še vedno mo-

²² S kolegom partizanskim fotoreporterjem Slavkom Smolejem sva z motorjem zdrvela proti komaj osvojenemu Loki. Ko se pripeljeva do gostilne na Plevni, že izza ovinka zagledam našo hišo, na cesti pa postavo, ki je ne bi mogel zgrešiti niti ponoči - mamu. Vsak dan je hodila na cesto čakati, dokler me ni dočkala. Šelhaus, Fotoreporter, str. 76.

²³ Prav tam, str. 144..

Pred hišo Šelhausovih v Škofji Loki. Prva z desne je Julijana Šelhaus in drugi z leve je Edi Šelhaus. Fototeka MNZS.

gočno. Pred vstopom na dvorišče pa ni več betonske ograje in dveh večjih vhodnih stebrov. Na obeh sta bili vzdani vitrini, v katerih so fotografije vabile v fotografski atelje.²⁴

Sklep

Fotografinja Julijana Šelhaus je bila svojstvena fotografinja z razgibano življenjsko in fotografsko potjo. Odlikovali so jo kvalitetna portretna fotografska produkcija, podjetnost, pogum, domoljubje in delavnost.

Njeno fotografsko delovanje lahko razdelimo na več obdobji: tržaško v času prihajajočega fašizma, ko je bila v senci svojega moža, fotografa Janka Šelhauša, predvojno škofjeloško obdobje, ko se je kot fotografinja osamosvojila in skupaj z možem v fotografijo uvedla sina Edija, medvojno škofjeloško obdobje, ko je kot aktivistka OF pogumno organizirala skrivno izdelovanje kopij fotografij nemških vojakov, ki so razkrivale okrutno delovanje nemške okupacijske vojske na Gorenjskem, in povojno delovanje v Škofji Loki.

Vrh njenega delovanja vidimo predvsem v ateljejski portretni fotografiji, pa tudi kakovostno in natančno črnbelo in barvno retuširanje ji ni bilo tuje. Znanje je uspe-

²⁴ Pisno pričevanje, Franc Podnar, Škofja Loka, november 2013.

šno prenesla tudi na sina Edija, ki je že kot partizanski fotoreporter s svojimi posnetki trpečih beguncev, otrok, ranjencev ustvaril nadčasovne podobe trpljenja, po očetu Janku Šelhausu, svojčas popotnemu fotografu po Istri in Primorju, pa je podedoval nemirno fotoreportersko žilico.

Poleg lepih portretov iz samostojnega delovanja v Škofji Loki pa je zelo pomembno njeno medvojno ilegalno delovanje, saj so se z njeno pomočjo in pomočjo sodelavcev ohranila dragocena pričevanja o okrutnosti nemških okupatorjev. V tem primeru nastopa fotografija kot neizprosni, kruti in nevaren dokument časa. Tega se je zavedala tudi Julijana Šelhaus, čeprav je s pogumnim delovanjem v težkih vojnih razmerah ogrozila tudi svoje življenje (Begunje na Gorenjskem, nemško delovno taborišče).

Žal se ni ohranilo veliko njenih avtorskih fotografij, zato je težko objektivno ovrednotiti Julijanino fotografsko dejavnost, pa kljub temu lahko zapišemo, da s pokončno držo, podjetnostjo in fotografsko dejavnostjo v času med obema vojnama in med drugo svetovno vojno odstopa od povprečnega profila slovenskih fotografov.

Dejan Vončina

PHOTOGRAPHER JULIJANA ŠELHAUS (1892-1975)

S U M M A R Y

Julijana Šelhaus (1892-1975) was a master photographer with a dynamic personal life and photographic career. She excelled in highquality portrait photography, enterprise, courage, patriotism and diligence. Her work as a photographer can be divided into various periods: the Trieste period during the ascent of fascism when she was still in the shadow of her husband, photographer Janko Šelhaus; the pre-war Škofja Loka period when she became an independent photographer and, together with her husband, introduced her son Edi to the world of photography; the wartime period in Škofja Loka when she was a Liberation Front activist and boldly organised the secret production of the copies of photographs taken by the German soldiers, revealing the cruelties of the German occupation army in the Gorenjska region; and her post-war work in Škofja Loka. She excelled especially in the studio portrait photography as well as in highquality and meticulous blackandwhite and colour retouching.

Besides the beautiful portraits created during her independent work in Škofja Loka, her wartime underground activities are also very important: she and her associates helped preserve valuable evidence of the cruelty of the German occupiers. Unfortunately not many of her original photographs have been preserved, and thus it is difficult to objectively assess Juliana's photography. Nevertheless, we can state that she stands out from the average profile of Slovenian photographers due to her boldness, enterprise and photographic activities in the period between both World Wars and during World War II.